

ЕТАПИ І НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРИКРІПЛЕНИХ ПТОЛОФІТІВ ЯК ПРОВІДНОЇ ГРУПИ ВИЩИХ ВОДНИХ РОСЛИН

Скляр Ю.Л., к.б.н., доц.

У складі фітоценозів прісних водойм велике функціональне значення мають укорінені рослини з плаваючими на поверхні води листками – прикріплені птолофіти. Вони беруть участь в біологічному очищенні води, мають фітонцидні властивості, є важливою частиною складного трофічного ланцюга водойм, зменшують випаровування з поверхні води, служать місцем нересту риби та нагулу її молоді і т. ін. В зв'язку з цим дослідження зазначеної групи рослин є значущим для розбудови екомереж різних рівнів, зокрема, в частині встановлення допустимих режимів природокористування в межах їх функціональних елементів, створення нових та оптимізації територій існуючих об'єктів природно-заповідного фонду, визначення пріоритетних напрямків охорони природних комплексів.

В історії ботанічного вивчення прикріплених птолофітів умовно можна виділити три етапи. Початковим з них (друга половина XIX століття) був еколого-флористичний. Види вивчалися під час досліджень та інвентаризації флори окремих регіонів та територій. На цьому етапі в Україні у роботах І. Ф. Шмальгаузен (1886), В. В. Монтрезора (1888, 1890), І.К. Пачоського (1897) наводяться перші відомості про умови зростання та поширення видів прикріплених птолофітів (*Nuphar lutea* (L.) Smith., *Nymphaea alba* L., *Nymphaea candida* J. et C. Presl, *Potamogeton natans* L.).

З 40-х років XX століття розпочався другий – еколого-ценотичний етап вивчення прикріплених птолофітів. Зокрема, проведено дослідження особливостей поширення, екологічних умов місцезростань, стану та динаміки рослинних угруповань, утворених даними видами (Доброхотова, 1940, Михайлова, 1940, Jones, 1949, Нејпу, 1960, Мулярчук, 1965, Дубина, 1972, та ін.).

З кінця 60-х – початку 70-х років XX століття розпочинається третій – комплексний етап у вивченні водних макрофітів, який триває до теперішнього часу. Досліджено антропогенний вплив на рослинність водойм, розроблено заходи охорони прикріплених птолофітів, з'ясовано їх фітоіндикаційні та декоративні властивості. Обґрунтовано необхідність та запропоновано заходи, спрямовані на збереження рідкісних, реліктових та зникаючих угруповань прикріплених птолофітів (Андрієнко, 1979, Дубина, Мороз, 1977, Дубина, Семеніхіна, 1978, Семеніхіна, 1982, Зелена книга України, 2009 та ін.).

У результаті проведених робіт сформувався напрямки досліджень прикріплених птолофітів: еколого-морфологічний, екологічний, біологічний, еколого-фітоценологічний, популяційний та природоохоронний. Вивчення морфології прикріплених птолофітів у світі розпочалося на початку XIX століття. Найбільш вивченими серед них є лататтеві, завдяки їх високому декоративним якостям, широкому розповсюдженню та більшому господарському використанню порівняно з іншими видами. Детальні відомості про зовнішню будову лататтевих наводяться в роботах Р. Каспарі (1856), Х. Бейлона (1872), Ф. Брандта (1900). На початку XX ст. відомості про морфологічні особливості даної групи рослин були поглиблені завдяки дослідженням власне представників родини *Nymphaeaceae* в країнах Західної Європи (Heslop-Harrison, 1955, Moseley, 1958, Gutter, 1957, 1961, Chassat, 1962).

Екологічний напрямок досліджень характеризується визначенням у прикріплених птолофітів зон толерантності, оптимуму та песимуму для провідних екологічних факторів (глибина зростання, наявність та швидкість течії, характер донних відкладів, мінералізація води). З'ясовано оптимальні параметри місцезростань даної групи рослин: товща води (50 – 200 см), склад донних відкладів (піщані, мулисті, піщано-мулисті), наявність течії (відсутня або незначна), значення рН водного розчину 6 – 8 (Olsen, 1950, Соб, 1966, Lejmbach, 1977, Титова, Захарова, 2000, Афанасьев и др., 2001).

Еколого-фітоценологічний напрямок досліджень прикріплених птолофітів характеризується використанням для класифікації водних фітоценозів, утворених видами даної групи, домінантної і еколого-флористичної класифікацій. На основі узагальнення підходів С. Гейни (1993), І. Богдановської-Гієнеф (1950), А. Барсеяна (1970, 1977), Ю. Шеляга-Сосонко (1984) розроблена схема еколого-фітоценотичної класифікації ценозів лататтевих в Україні та інших прикріплених птолофітів України.

Популяційний напрямок досліджень прикріплених птолофітів розпочинається з 60-х років XX ст. Він відзначився використанням окремих елементів популяційного аналізу: визначення в різних місцезростаннях щільності особин, оцінки вікової структури (Luther, 1951, Артемов, 1976, Вакал та ін., 2002).

Природоохоронний напрямок почав набувати більшого розвитку з середини минулого століття. У роботах цього напрямку відзначається необхідність збереження не лише окремих видів рослин, а й угруповань з домінуванням прикріплених птолофітів (Алиев, 1963, Балашов, 1969, Лаасимер, Ребасоо, 1971, Дубина, 1982).

На даний час серед напрямків досліджень для прикріплених птолофітів найменш розробленим є популяційний. Подальший розвиток популяційних досліджень важливий для створення нових об'єктів природно-заповідного фонду та організації ефективного фітомоніторингу за станом ценопопуляцій та угруповань.